

ORDU-MİLLET TÜRKLERDE ASKER ALMA VE ASKER OLMA

Öz: Altay Dağlarında, MÖ 1700'lü yıllara ait kurganların keşfedilmesinden bilgi çağının yaşandığı XXI. yüzyıla, Türk tarihinin her evresinde en önemli kurum olan askerlik teşkilatının mihenk taşı asker alma faaliyetleri olmuştur. İlk arkeolojik verilerin tespitinden Orhun Yazıtları'na, Orta Çağ'ın yazılı kroniklerinden hükümdar fermanlarına, XIX. yüzyıl kanunnamelerinden günümüz yasama süreçlerine ordu-millet anlayışına sahip Türklerin asker alma süreçleri, tehdit algılayışları, savaş politikaları ile toprak yönetim sistemleri bağlamında şekillenmiştir. Geniş bir kaynakçadan istifade edilen bu çalışma ile asker almanın tarihçesi ve hukuksal gelişimi özetlenmeye çalışılmıştır. Asker alma ile ilgili tarihsel terimlerin eşlik ettiği bir anlatım yöntemiyle, kurum tarihi çalışmalarına yön verecek çalışma sahaları gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu-millet anlayışı, askere alım sistemleri, asker yazılmak, asker alma teşkilatı.

Abstract: Conscription and recruitment activities are the cornerstone of the military organization, which has been the most significant institution in every stage of Turkish history covering a period from the discovery of kurgans dating back to the B.C. 1700s in the Altai Mountains to the information age of the 21st century. The conscription and recruitment processes of Turks bearing a Nation-Army characteristic, which are observed in findings ranging from the first archaeological data to the Orkhon Inscriptions, written chronicles of the Middle Ages, royal decrees, and 19th-century legal codes to contemporary legislative processes, have evolved into a shape with their threat perceptions, war policies, and land management systems. This study, utilizing an extensive bibliography, tries to summarize the history and legal development of military conscription and recruitment. Using a narrative method accompanied by historical terms related to conscription and recruitment, this study aims to indicate areas that will guide institutional historical studies.

Key Words: Nation-Army concept, conscription and recruitment systems, enlistment, conscription and recruitment organization.

Harun KAYA

(Millî Savunma Uzmanı)

<https://orcid.org/0009-0008-8612-1810>

tarihci.harunkaya@gmail.com

MSB Asker Alma Genel Müdürlüğü

Cem ÇERKEZOĞLU

(Personel Albay-Gn.Md.Yrd.V.)

<https://orcid.org/0009-0005-9603-695X>

cemcerkezoglu@gmail.com

MSBAsker Alma Genel Müdürlüğü

Geliş Tarihi: 29.03.2024

Kabul Tarihi: 26.12.2024

Özgün Makale

DOI: 10.46953/askeritarih.1461042.

1. Giriş

Toplumların idari ve askerî teşkilatları hayat tarzlarıyla yakından ilgilidir. Özellikle atlı göçebe hayat tarzı, toplumların idari ve askerî yapılanmasında etkili olmuştur. Bozkırın zorlu tabiat şartları, hayatın sürdürülmesi, sürülerin korunması, otlakların elde tutulması ve yağmalar için girişilen savaşlar şahsını, ailesini ve malını korumak isteyen herkesin asker olarak yetişmesini zorunlu kılmıştır.¹ Türk kültüründe askerliğe özel bir meslek gözüyle bakılmamıştır. Şahsını, ailesini ve malını korumak isteyen herkes asker olarak yetişmiştir. Bundan dolayı hemen hemen her Türk'ün bir savaşçı olduğu bu toplumda halk ordu, ordu da halk durumunda olmuştur.² Türklerin ilk zamanlarındaki askerî teşkilat, “boy ve bölge beyleri” ile “sınır garnizonları” şeklinde ikiye ayrılmıştır.³

Bütün step göçebeleri kolayca silahlanan, çabuk nizama gelebilen, kendi gıdasını kendisi sağlayabilen, ani taarruzlara kabiliyetli, uzun seferlere ve güçlülere dayanıklı insanlar olarak anılmışlardır.⁴ Arkeolojik çalışmalar, MÖ 1700'lü yıllardan itibaren Altay ve Tanrı Dağlarında hâkim olmaya başlayan Türklerin savaşçı bir toplum olduğunu, aynı zamanda ordu-millet anlayışına sahip olduklarını destekleyen veriler sunmuştur.⁵ II. Göktürk Devleti zamanında önemli bir devlet adamı olan Bilge Tunyukuk'a (646-725)⁶ ait yazıtta yer alan “...Kızıl kanımı akıtıp kara terimi dökerek hizmet ettim. Uzak öncü birlikleri de gönderdim, Karakol kuleleri diktirdim...”⁷ ibaresinden sevk, konuş ve istihdam işlerinin Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk zamanlardan itibaren planlı ve koordineli bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Türklerde asker almanın ilk zamanlarına ait başka bilgiler tarihsel süreklilik içinde tespit edilebilmektedir. Örneğin, ordu-millet anlayışını yansıtmak üzere, Göktürk Kitabeleri'ndeki “*Türk milletini toplayıp il tutmak*” şeklinde karşımıza çıkan ifadeyi, 1070 yılında Balasagunlu Yusuf Has Hâcîp tarafından yazılan ve Türk-İslam edebiyatının en eski eserlerinden birisi olan

¹ İlhami Durmuş; “Sarmatlar”, Ortak Türk Tarihi, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, C 1, Ankara, 2019, s. 172, 174.

² Salim Koca; “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, Türkler Ansiklopedisi, C 2, Ankara, 2002, s. 835-836.

³ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları 2, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 112.

⁴ Şerif Başta; “Avrupa Hunları”, Türkler Ansiklopedisi, C 1, Ankara, 2002, s. 863.

⁵ Bahaeddin Ögel, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 7, 60-88, 159, 165-166.

⁶ İlhami Durmuş; “Bilge Tonyukuk”, Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, S 1, C 3, 2019, s. 37-39.

⁷ Mehmet Ölmez; Kök Tengri ve Yağız Yer Arasında Kül Tegin-Bilge Kağan-Tunyukuk Yazıtları, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2023, s. 97.

Kutadgu Bilig'deki⁸ “*İl tutmak için çok asker ve ordu lazımdır*” şeklinde beyan edilen anlayış desteklemektedir. Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin de Arapça kadar önemli bir dil olduğunu kanıtlamak amacıyla Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında kaleme alınan Türk dilinin ilk sözlüğü olan Divân-ı Lügati't-Türk⁹ adlı eserde, askerin adıyla birlikte azığının yazıldığı deftere “*ay bitiği*”, seferberlik esnasında toplanılan yere “*tirülgü yir*” denilmiştir.¹⁰

Bozkır savaşçısının başlıca silahı olan ok ve yayın sosyal bakımdan taşıdığı anlama değinen Herodotos, kişi başına verilen birer ok ucunun büyük bir bakır kazanda toplanarak nüfus sayımı yapıldığını aktarmaktadır.¹¹ Bu bilginin bir çeşit yansıması, Divân-ı Lügati't-Türk'te, okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir veya temren anlamındaki “başak” kelimesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimenin kökü bir kişiyi ifade eden “baş” kelimesinden gelmektedir.¹² Tüm göçebelerin muharip sayıldığı¹³ Türkler, Orta Asya'dan getirdikleri asker alma anlayışlarıyla Avrupa tarihinin akışını değiştirmişlerdir. İsmine ilk kez Asur kaynaklarında rastlanan, Pers kaynaklarında “Saka” olarak tanımlanan, MÖ VIII. yüzyılda tarih sahnesine çıkan ve bu tarihten MS II. yüzyıla kadar hâkimiyetlerini devam ettiren İskitler, batıda Tuna Nehri'ne kadar uzanan bir coğrafyada varlıklarını sürdürürken¹⁴ Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda da MÖ V. yüzyılın ortalarında Don Nehri'nin doğusunda varlıklarını sürdüren, MÖ II. yüzyılın başlarından sonra Tuna Nehri ve Karpatlara kadar ulaşarak büyük bir güç hâline gelen Sarmatlar çok iyi donanımlı süvari birlikleriyle bozkır savaş taktiklerini çok iyi uygulayarak geniş bozkır coğrafyasında egemenliklerini uzun bir zaman sürdürmüşlerdir.¹⁵ MS IV. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın ufkunda görünen Hunlar İç Asya'dan batıya gelen Türk soyundan kavimlerin ilki olmuştur. Avrupa'nın o zamanki nizamını alt üst ederek Batı Asya'nın Türkleşmesini sağlayan, Büyük Kavimler Göçü'nü başlatan, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nu temelinden sarsan Avrupa Hunlarında da Orta Asya'daki ataları gibi herkes muharip sayılmıştır.¹⁶ Latinlerin “centenaria”,

⁸ Faruk Sümer; “Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Yıl 1962, C 20, S 3-4, Ankara, 1962, s. 215.

⁹ Sevim Tekeli; “İlk Japon Haritasını Çizen Türk Kaşgarlı Mahmud”, Erdem, C 1, S 3, Ankara, 1985, s. 648, 650.

¹⁰ Abdülkadir Donuk; Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 31, 73-74, 94, 104-105.

¹¹ M. Tamer Tarhan; “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler”, Türkler Ansiklopedisi, C 1, Ankara, 2002, s. 600.

¹² Kaşgarlı Mahmud; Divânü Lügâti't-Türk (Türk Dilinin İlk Sözlüğü), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 531-532.

¹³ Baştav; agm., s. 859.

¹⁴ Tarhan; agm., s. 587-588, 591.

¹⁵ Durmuş; “Sarmatlar”, s. 155, 184.

¹⁶ Baştav; agm., s. 853, 859.

Almanların “hundertschaft” dedikleri onluk, yüzlük, binlik ve on binlik ordu ve halk düzenini Avrupa, Atilla zamanında öğrenmiştir.¹⁷ Yine, Doğu ve Orta Avrupa’da çok mühim siyasi rol oynayan, bir dönem Avrupa’nın en kuvvetli devleti hâline gelen, ilk defa 558 yılında Bizans kaynakları tarafından zikredilen ve Orta Asya’dan getirdikleri askerî teşkilatı devam ettiren Avrupa Avarları, 626 yılında İstanbul’u kuşatacak seviyeye ulaşmış bir devlet olarak tarihteki yerlerini almışlardır.¹⁸

2. Türk Tarihinde İlk Asker Alma Usulü: Onlu Sistem

MÖ 209’dan itibaren birbirinden uzak coğrafyalarda kurulmuş Türk devletlerindeki asker alma faaliyetleri, yurt savunmasıyla devletin hâkim olduğu topraklar üzerinde benimsediği yönetim sistemleri bağlamında teşekkül etmiştir. Bu sistemlerin ilki, uçsuz bucaksız Orta Asya bozkırlarında, kış ve yaz, gece ve gündüz sıcaklık farkının görüldüğü step ikliminin tesiriyle ruhen ve bedenen çelikleşmiş, kısır tabiat şartları içinde çetin hayat mücadelesi veren¹⁹ Büyük Hun İmparatoru Mete Han zamanında temelleri atılan, Göktürk ve Uygur Devleti tarafından benimsenen “onlu sistem” olmuştur.

İlk Türk devletlerinde askere almanın temelini teşkil eden aile ve boy düzeninden oluşan ordu teşkilatlanmasında²⁰ her Türk her an cenge hazır ve muharip durumdadır. Kadınlar da çoğu kez erkeklerle birlikte savaşa katılmışlardır.²¹ Hunlar, Göktürkler ve Uygurlarda, onlu sistem kapsamında “tümen” ismi verilen on bin kişilik kuvvetler teşkil edilmiştir. Tümenler 1000’lere, 100’lere, 10’lara ayrılmış ve başlarına sırasıyla binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı ismi verilen kumandanlar tayin edilmiştir. Bu sistemle, Türk devletinin askerî karakterinin temayüz ettiği ordu-millet anlayışının temelleri atılmış,²² askerliğin profesyonel bir sınıfa değil toplumu oluşturan boyların tamamına özgü bir yapı olması sağlanmıştır.²³

Göktürklerde onlu sistemin izleri Tonyukuk Yazıtı’ndaki “... *Ötüken topraklarına yerleştiğimizi duyan güneydeki, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki*

¹⁷ Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları 2, s. 111.

¹⁸ Akdes Nimet Kurat; Avrupa Avarları, T/0162-1, Tercüme Eser, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1, 34, 42, 44.

¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, Harezşahlı Devleti Tarihi (485-618 / 1092-1221), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 287.

²⁰ Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları 2, s. 110, 112.

²¹ İbrahim Kafesoğlu; Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s. 30. Bu durumu, Jean-Paul Roux da desteklemektedir. Bk. Jean-Paul Roux, Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yılı, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 131.

²² İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 270-271. Roux; age., s. 131.

²³ İlkyay Tosun; Eski Türklerde Devlet Yönetimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2022, s. 194, 206.

*halkımızın (hepsi) geldi. İki bin olduk. İki ordumuz oldu...*²⁴ ifadesinde görülmektedir. II. Göktürk Devleti'nin doğuşunu anlatan Orhun Yazıtları'ndaki bir satır, savaş zamanında herkesin seferber olabildiğini şu şekilde anlatmıştır: “*Babam kağan (İlteriş) 17 er ile harekete geçti. Haberi işiten ormandakiler, o vadakiler toplanıp geldiler. 70 kişi sonra 700 kişi oldular. (Hakanlığı) atalarının törelerine göre kurdular...*”²⁵ Onlu sistem sayesinde Türk ordusu seferberliğe ve savaşmaya her an hazır durumda bulunmuştur. Ancak bu sistemde, özel bir askere alma nizamı uygulanmamıştır.

3. İslamiyet Sonrası Asker Alma Usulleri

IX. yüzyılda yaşamış, İslam kültür tarihinin en önemli yazarlarından birisi olarak kabul edilen Cahız'ın (ö. 869)²⁶ “*Türklerin Faziletleri ve Övgüleri*” isimli eserinde, “... *Yaratılıştan asker olan... ünlü ve şanlı günleri savaşta kazandıkları muzafferiyet günleri... olan Türkler daima hâl-i harptedirler. Bu harp sadece din, toprak ve mezhep için olmayıp aynı zamanda hürriyet ve istiklal içindir...*” demektedir.²⁷ Cahız'ın vurguladığı Türklerin bağımsızlık esaslı ordu-millet askerlik anlayışı, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra gazilik ve şehadet mefhumlarını özümseyerek “peygamber ocağı” ünvanını alan Türk ordusunun onlu sistemden sonraki asker alma usulleri, ordu-millet anlayışının yansıması niteliğinde olan, uygulama tarzları itibarıyla devletin toprak yönetim sistemleri ve savaş politikasıyla birlikte düşünülmesi gereken “gulam” ve “ikta” sistemi olmuştur.

Gulam sistemi, Abbasiler döneminde Türk kökenli askerlerin halifenin muhafız birliklerine ve saraya alınmasıyla başlamıştır. Türk askerlerinin halifenin koruması olarak askere alınması, Abbasi Halifesi Mansur zamanında gerçekleşmiştir. Bir çeşit ücretli askerlik olan gulam sistemi, Tolunoğullarında, İhşitlerde, Fatimilerde, Eyyubilerde ve Memlûklerde uygulanmıştır.²⁸

Abbasiler zamanında, sınır boylarındaki şehir, köy ve ribatlara²⁹ kendilerinden vergi alınmamak üzere asker nüfusun iskân edildiği iktâ

²⁴ Ölmez; age., 89-91.

²⁵ Kafesoğlu; Türk Bozkır Kültürü, s. 34. Metnin değişik bir okunuşu için bk. Ölmez, s. 33-35, 67-69, 87.

²⁶ Ramazan Şeşen; “Câhiz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), C 7, İstanbul, 1993, s. 20-21.

²⁷ Cahız; Türklerin Faziletleri ve Övgüleri, Çev. Osman Fevzi Olcay, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 10, 20-22.

²⁸ Mustafa Zeki Terzi, “Gulam”, TDVİA, C 14, İstanbul, 1996, s. 178-180.

²⁹ Ribat: Sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askeri amaçlı müstahkem yapılarıdır. Bk. İsmail Yiğit, “Ribat”, TDVİA, C 35, İstanbul, 2008, s. 76.

sistemi³⁰ Selçuklular tarafından başarıyla uygulanmıştır. Melikşah devrinde uygulamaya konan “askerî iktâ sistemi”ne³¹ Hindistan’daki Türk devletlerinde “câgîr” denilmiştir. Kendisine toprak verilen devlet ricali belli sayıdaki askerle savaşa katılmak, asayîşi temin etmekle görevli kılınmıştır.³² Süvari kuvvetlerinin askere alındığı iktâ sisteminde, ölen veya herhangi bir nedenle ayrılan askerlerin bilgilerinin merkeze bildirilmesi zorunlu tutulmuştur.³³ Selçuklularda asker alma işlemleri Divân-ı Ârz tarafından yürütülmüştür.³⁴ Büyük Selçuklu ordusu, doğrudan sultana bağlı “Gulaman-ı Saray” denilen her an savaşa hazır Hassa Ordusundan; tabii hükûmetlerin yardımcı kuvvetleriyle kendilerine verilen iktâ topraklarından geçimleri ve donatımı sağlanan süvari kuvvetlerinden (sipahiyan) teşkil edilmiştir.³⁵ Selçukluların “*iktâlar bizim mülkümüzdür, evlatlarımız bizden sonra varis olurlar. Onun için biz de emin olarak muharebe ederiz.*” sözü dönemin iktâ sistemine dayalı asker alma anlayışını özetlemektedir. İbn Bibî’nin Selçuknamesi’nde, savaş zamanında keşif hizmeti gören milis askerî birlikleri olan “haşer” isimli bir sınıfın da askere alındığı belirtilmektedir.³⁶ Anadolu Selçuklu ordusunda, yaşı seksene varmış, savaş zamanında görüşlerinden istifade edilen sipahilerin de askere alındığı anlaşılmaktadır.³⁷ Askerî iktâ sistemi, Eyyubiler, Memlûkler, Babürlüer gibi Türk devletleri tarafından benimsenerek uygulanmıştır.³⁸

Anadolu Selçuklu ordusu, kaynağı genellikle savaş esirleri veya köleler olan hassa askerleri³⁹ ve topraklı süvariler yanında, aşiret kuvvetleri ile farklı milletlere mensup kişilerle “ecrî hâr” denilen ücretli askerlerden teşkil edilmiştir. Anadolu Selçuklularının hudut vilayetleri hariç örneğin Kayseri, Amasya, Antalya, Malatya, Erzurum, Erzincan, Ahlat gibi şehirleri bir çeşit asker alım merkezleri olan “serleşkerlik”lere ayrılmıştır. Aynı asker alma anlayışı Beylikler Devri’nde devam ettirilmiştir.⁴⁰

Askerî teşkilatları aşiret kuvvetlerine dayanan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde, askere alım işleri “tavacı” ya da “tokacı” denilen kişiler tarafından yürütülmüştür. Bu kişiler, seferberlik esnasında divanlarında

³⁰ İktâ, devlet tarafından arazi gibi taşınmaz mallarla maden ocağı ve benzeri tabii kaynakların mülkiyet, işletme ve faydalanma imtiyazının ya da bir bölgenin vergi gelirlerinin uygun görülen kimselere tahsis edilmesidir. Mustafa Demirci; “İktâ”, TDVİA, C 22, İstanbul, 2000, s. 43-44.

³¹ Sadi S. Kucur; “İktâ-Selçuklular”, TDVİA, C 22, İstanbul, 2000, s. 47.

³² Demirci; agm., s. 45.

³³ Kucur; agm., s. 47.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2014, s. 45.

³⁵ Kafesoğlu; Türk Milli Kültürü, s. 355.

³⁶ Uzunçarşılı; age., s. 52-55, 222.

³⁷ age.; s. 101.

³⁸ Demirci; agm., s. 45.

³⁹ Abdülkadir Özcan; “Kapıkulu”, TDVİA, C 24, İstanbul, 2001, s. 347.

⁴⁰ Uzunçarşılı; age., s. 102-103, 106, 139.

bulunan ve her emirlik için tutulan asker künye defterleri üzerinden sevk faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu sınıfın başında, “emîr tavacı, tavacıbaşı ya da emîr tokacı” denilen kumandanlar yer almıştır.⁴¹ Çağatay Türkçesinde sayı sayan, haberci, dellal anlamlarına gelen tavacı sınıfı, her bölgeden çıkarılacak asker miktarını ve tertibini düzenlemiştir. Tavacı Divanı kâtiplerine “bahşı” veya “nüvîsendegân-ı Türk” denilmiştir.⁴²

4. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasına Kadar Asker Alma ve Asker Olma (1299-1826)

1826 yılına kadar Osmanlı ordusundaki asker alma faaliyetleri pençik, devşirme ve tımar sistemi bağlamında şekillenmiştir.

Kuruluş yıllarında Osmanlı Beyliği’nin düzenli bir asker alma politikası olmamıştır. Gazilerden oluşan askerî kuvvetler tellallar⁴³ vasıtasıyla toplanarak sefere çıkmıştır. Savaş bitince herkesin işinin başına döndüğü bir asker alma usulü uygulanmıştır. Orhan Gazi zamanında, sağlıklı ve güçlü Türk gençlerinden 1.000 yaya, 1.000 de atlı olacak şekilde asker yazılmıştır.⁴⁴ Ancak bu askerlerin yetersiz kalması üzerine, I. Murat zamanında, Gelibolu’da Acemi Ocağı kurularak⁴⁵ seferlerde ele geçirilen esirlerden beşte birinin devlet hizmetine alınmasına karar verilmiştir. “Pençik Kanunu”⁴⁶ adı verilen bu sistem Osmanlı Devleti’nin ilk asker alma kanunu olmuştur.

Rumeli’deki ilk fetihlerin ardından, Gelibolu’daki savaş esiri askerlerin belirli bir süre sonra “yeniçeri” adıyla “yeni asker” zümresine dâhil edilmeleri öngörülmüştür. Zamanla diğer esirlerin katılımıyla toplanan gençler beş-sekiz yıl kalmak üzere, Anadolu ve Rumeli’deki Türk ailelerinin yanına verilmiştir. Bunların Türk’e verilmesine “torba hizmeti”, Acemi Ocağına geçtiklerinde “torba oğlanı”, kayıt işlemlerine “torba yazısı” denilmiştir.⁴⁷

I. Murat zamanında, 1362 yılında kurulan Yeniçeri Ocağına asker temini için ilk zamanlar gayrimüslim genç savaş esirlerinden faydalanılmış, 1402 tarihli Ankara Savaşı’ndan sonra Osmanlı fetihlerinin yaklaşık yarım yüzyıl duraklaması pençik oğlanlarının sayısında azalmayı getirmiştir. Pençik yöntemiyle toplanan askerler ihtiyacı karşılayamayınca II. Murat Dönemi’nde, sınırlar dâhilindeki gayrimüslim çocuklardan acemi oğlanı

⁴¹ age.; s. 220, 269-271.

⁴² Hayrunnisa Alan; “Tavacı”, TDVİA, C 40, İstanbul, 2011, s. 177.

⁴³ Tellal: Anlaşmalara aracılık eden, ticari işlemleri bilen, kadınların görevlendirdiği kişilerdi. Yaptığı işlemlere karşılık “tellâliye” alırdı. Halka duyurulması gereken emirlerle narhları da tellâllar ilan ederdi. Bk. Necdet Sakaoğlu; Osmanlı Tarihi Sözlüğü (Kavramlar, Kurumlar, Olaylar), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s. 673.

⁴⁴ Abdülkadir Özcan; “Osmanlı Devleti’nin Askerî Yapısı” Türkler Ansiklopedisi, C 10, Ankara, 2002, s. 107.

⁴⁵ Kemal Beydilli; “Yeniçeri”, TDVİA, C 43, İstanbul, 2013, s. 450.

⁴⁶ Abdülkadir Özcan, “Pencik”, TDVİA, C 34, İstanbul, 2007, s. 226.

⁴⁷ Beydilli; “Yeniçeri”, s. 450.

toplanması anlamına gelen devşirme sistemine geçilmiştir.⁴⁸ Temeli devşirme sistemine dayanmak üzere acemi oğlanlar, yeniçeriler, kapıkulu sipahileri, topçular, cebeciler, top arabacıları, humbaracılar, lağımcılar olarak sekiz ayrı ocağı kapsayan muvazzaf aylıklı merkez ordusu Kapıkulu Ocaklarının nefer ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenerek Divan-ı Hümayuna arz edilmiştir. Buradan çıkacak karara göre, 8-20 yaş arasındaki gençlerden durumları elverişli olanlar devşirilmiştir. Devşirme sistemi üç, beş ya da yedi yılda bir beylerbeyi, sancak beyi ve mahalli kadılar tarafından yapılmıştır. I. Mehmet zamanında merkezden yanında bir kâtiple gönderilen devşirme memurunda, padişah fermanı ile devşirme yapılacak yerlerin kadılarına yazılmış yeniçeri ağasının mektubu bulunmuştur.⁴⁹ Böylece, Osmanlı ülkesinin farklı yerlerinde gerçekleşecek asker alımlarında “padişahın fermanının kıraat edilmesi” şeklinde yüzyıllarca sürecek bir asker alma geleneğinin temeli atılmıştır.

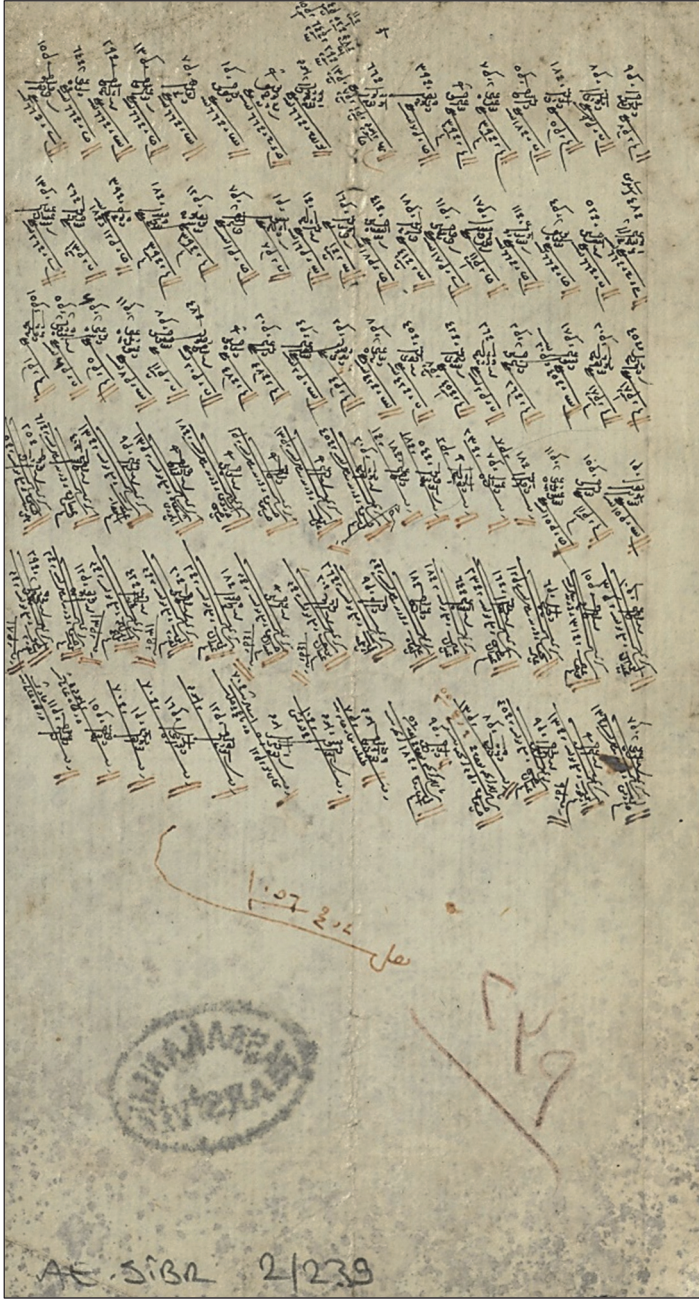
Yeniçeri ağasının yazılı talimatıyla görevlendirilen devşirme ağaları tarafından soylu, papaz çocuğu, eli yüzü düzgün, uzun boylu, erkek kardeşleri olanlar tercih edilmek üzere genellikle her kazada kırk haneden bir oğlan devşirilmiştir. Yahudi, çingene, Rus, Acem çocukları ile ailenin tek oğlu, çoban, kel, Türkçe bilen, sanat öğrenmiş olanların devşirilmediği bu sistemde⁵⁰ askere alınanların bilgileri “eşkâl defterleri”ne kaydedilerek bir nüshası devşirme memuruna, bir nüshası ise devşirilen çocukları devlet merkezine sevk eden “sürücü” isimli memurlara teslim edilmiştir.⁵¹

⁴⁸ Yavuz Ercan; “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi”, Belleten, Yıl 1986, C 50, S 198, Ankara, 1986, s. 712-713.

⁴⁹ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, TDVİA, C 9, İstanbul, 1994, s. 254-255; Halil İnalıcık, Türk İdarî Teşkilatı Tarihi, Kronik Yayınları, İstanbul 2023, s. 102; Sakaoğlu; age., s. 379.

⁵⁰ Sakaoğlu; age., s. 177.

⁵¹ Özcan, “Devşirme”, s. 255.

Yeniçeri Askerleri Künye Defteri⁵²

⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri İbrahim (AE. SİBR).2-239-1-1.

Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2024, Sayı 36: 1-37

XVI. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin ikinci asker alma kanunu olan devşirme sistemi zamanla gevşemiş, Kapıkulu Ocaklarının asker ihtiyacı “kuloğlu”⁵³ veya “ağa çırağı”⁵⁴ denilen kimselerden karşılanmaya başlamıştır.⁵⁵ Pençik ve devşirme sistemi, devletin merkez ordusuna askere alımıyla ilişkiliyken vilayetlerde ve eyaletlerdeki orduların askere alım faaliyetleri tımar (dirlik) sistemi kapsamında şekillenmiştir. Tımar sistemi, hem iskân hem de asker alma sistemi olarak temayüz etmiştir.

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin askerî-idari teşkilatlanmasının temel direği olmuştur. Orhan Bey Dönemi'ne değin uzanan tımarlar, Türkçede “dirlik” kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Dirlikler “has, zeamet ve tımar” olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır.⁵⁶ Has, Osmanlılarda, yıllık geliri en az 100.000 akçeye varmak şartıyla padişaha, hanedan mensuplarına, yüksek devlet görevlilerine ait şahsi mülkleri, arazileri ve dirlikleri ifade ederken⁵⁷ 20.000 ile 100.000 akçe arasındaki dirlikler için zeamet kelimesi kullanılmıştır. Divan-ı Hümayunda görev yapanlara ve savaşta büyük hizmetleri görülenlere verilen zeamet, aynı zamanda, dirlik sistemi içinde zeamet sahibine tabi olan tımarlı sipahilerin topluca bulunduğu askerî ve idari bölge anlamında da (Trabzon bölgesindeki Zeamet-i Kürtün adlı idari birim gibi) kullanılmıştır.⁵⁸ Tımar, Osmanlı merkez vilayetlerinde askerî-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve miras yoluyla geçmeyen tahsisat anlamında kullanılmıştır. İcmal Defteri'nde kayıtlı her bir tımar, sınırları belirli köylerden oluşan “kılıç” denilen mali ve askerî bir birimden oluşmuştur. Her bir has, zeamet ve tımar sahibi tımarıyla orantılı sayıda “cebelü”yü seferde yanında getirmiştir.⁵⁹ “Zırhlı, teçhizatlı asker” anlamına gelen cebelülerin askere alım faaliyetlerine değinen Fatih Kanunnamesi'nde “kendü cebelü” ibaresiyle 2.000 akçeye kadar tımarı olanların tam teçhizatlı olarak bizzat sefere katılması emredilmiştir.⁶⁰ Osmanlılarda dirlik sistemi kapsamında, genellikle sefer mevsiminin başladığı mart ve nisan aylarında çeribaşılar, zeametteki sipahileri toplayarak sancak beyi ile buluşmak üzere hareket etmişlerdir.⁶¹ Anlaşıldığı kadarıyla, idari bir birim olan kılıç ve zeametlerin asker alma faaliyetlerinin ana odak noktasını oluşturmaktadır.

⁵³ Kuloğlu: Yeniçeri oğlu olup ocağa yazılan ikinci kuşak askerlerdir. Bk. Sakaoğlu; age., s. 418.

⁵⁴ Ağa çırağı: Yeniçeri Ocağının son dönemlerinde yeniçeri ağası tarafından çoğunlukla Kastamonu havalisinden getirilip Acemi Ocağında eğitilen Türk çocuklarıdır. age.; s. 17.

⁵⁵ Özcan; “Devşirme”, s. 257.

⁵⁶ Halil İnalçık; “Tımar”, TDVİA, C 41, İstanbul, 2012, s. 168-169.

⁵⁷ Cengiz Orhonlu-Nejat Göyünç; “Has”, TDVİA, C 16, İstanbul, 1997, s. 268.

⁵⁸ Erhan Afyoncu; “Zeamet”, TDVİA, C 44, İstanbul, 2013, s. 162.

⁵⁹ İnalçık; “Tımar”, s. 168-169, 171.

⁶⁰ Feridun Emecen; “Cebelü”, TDVİA, C 7, İstanbul, 1993, s. 188.

⁶¹ İnalçık; “Tımar”, s. 169.

Tımar sisteminde, vergi ve askerî yükümlüleri belirlemek için sancak esasına göre “tahrir defterleri” tutulmuştur.⁶² Bu defterlerde, aile lakabının, baba adının, doğum tarihinin, yaşın, kayıtlı olunan köy/mahalle bilgisinin kaydedilmesi yanında eşkâl tanımlaması da (orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, ter bıyıklı gibi)⁶³ yapılmıştır. Bu defterlerle devletin silahlı gücünün ne kadar olduğu takip edilebilir hâle gelmiştir. Bu defterlerden başka, tımar ve zeamet sahiplerinin yanında bulunan kütük defterleri üzerinden yoklama işlemleri yapılmıştır. Yoklamada bulunmayanların adlarının yanına, kalmış olan kişi anlamına gelen “mânde” sözcüğünün baş harfi olan “M” harfi yazılmıştır. Bu işaretle, savaşa katılmayanlar “mimlenmiş”tir.⁶⁴

Anadolu Selçukluları zamanında Sinop ve Alanya’da kurulan tersaneler,⁶⁵ denizcilik alanında ilk askere alım merkezleri olmuştur. Menteşe, Aydınogulları, Saruhan ve Karesi Beylikleri donanma personelini öncelikle sahil şeritlerindeki ahaliden temin etmiştir.⁶⁶ Batı Anadolu deniz geleneğini sürdüren Osmanlılar⁶⁷ “bahriye azapları” adıyla yeni bir deniz sınıfı teşkil etmiştir.⁶⁸ Vilayetlerden kefilli olarak temin edilen azaplardan yoklamada mevcut olmayanların ulufeleri kesilerek yerlerine yenileri yazılmıştır.⁶⁹ Donanmada askere alınan diğer sınıflar, “leventler”, “aylakçılar”, “kürekçiler” ve “alatçılar” olmuştur. Kadırlara gönderilen hükümlerde, tımarla alakası olmayan ve herhangi bir kimsenin abd-i memluku (kölesi) olmayan kimselerin kendi rızalarıyla “levent yazılmasına” mani olunmaması emredilmiştir. “Levent tutmak ve getirmek” amacıyla levent bölük başıları görevlendirilmiştir.⁷⁰ III. Selim Dönemi’nde (1789-1807), hizmet esnasında maaş alan, hizmetleri bitince memleketlerine dönen “kalyoncu” sınıfı önem kazanmıştır. Bu dönemde, bahriye için “gabyar” ve “marinel” ismiyle Hristiyanlardan asker alınmıştır.⁷¹

⁶² Mehmet Öz; “Tahrir”, TDVİA, C 39, İstanbul, 2010, s. 425-429.

⁶³ BOA; Maliye Masârifât Defterleri (ML.MSF.d.) 6619-9.

⁶⁴ Yusuf Alpmansü-Burhanettin Hünoğlu-Gani Özen; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, III’üncü Cilt, 7’nci Kısım, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetlerinin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299-1913), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 244.

⁶⁵ Muhammet Sebhattin Kurtaran; Osmanlı Bahriyesine Asker Alma Sistemi (1839-1908), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 1-4.

⁶⁶ İdris Bostan; “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, Türkler Ansiklopedisi, C 10, Ankara, 2002, s. 122.

⁶⁷ agm.; s. 122.

⁶⁸ Sırrı Altıparmak-Abdullah Yetişen-Yuluğ Tekin Kurat; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 1’inci Kısım Ek, Deniz Kısım (1299-1452), Etüt, Gnkur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, KKK Basımevi, İstanbul, 1964, s. 41.

⁶⁹ Kurtaran; age., s. 13, 15.

⁷⁰ age.; s. 16-20.

⁷¹ age.; s. 29.

1803 yılında Koca Sekbanbaşı'nın "Hülasat el-keîâm fî Redd el-Avam" adlı eserinde, devletin ancak "*hazır-u âmâde askerler*" ile düşmanlarına karşı koyabileceği vurgulanmıştır.⁷² III. Selim zamanında, bu doğrultuda, kendine özgü bir asker alımına sahip, düzenli ve disiplinli bir orduya geçilmesi için girişimlere başlanmıştır.⁷³ 1792'de kurulan Nizam-ı Cedit ordusuyla profesyonel anlamda ilk asker alımları başlamıştır. Yeni ordunun asker kaynağı, Anadolu'nun çiftçi ve aşiret mensubu insanları olmuştur.⁷⁴ 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmesiyle Nizam-ı Cedit Ordusu kaldırılmıştır. Kısa bir süre sonra, II. Mahmut Devri'nde (1808-1839) Sekban-ı Cedit adı verilen yeni bir ordu kurulmuştur. 1808'de kurulan bu ordunun asker alımında ayanların maiyetindeki kır sekbanları ile Nizam-ı Cedit ordusunda görev yapmış binbaşı ve bölük başlarından istifade edilmiştir. Yeniçerilerin 1808'de ayaklanması sonucunda Sekban-ı Cedit ordusu tarihe karışmıştır.⁷⁵ XIX. yüzyılda askerlik hizmetinin genel bir yükümlülük hâline getirilmesinde genel seferberlik anlamına gelen "nefir-i amm" kavramı etkili olmuştur. Nefir-i amm birlikleriyle sarıca ve sekban birliklerinin denetim altına alınması amaçlanmıştır.⁷⁶ Uzun süren savaşlarda er ikmalini sağlamak, özellikle sefer zamanında iç isyanları bastırmak için memleketin her tarafından eli silah tutanların askere alınması hedeflenmiştir.⁷⁷

5. 1826'dan Günümüze Asker Alma ve Asker Olma

Osmanlı askerî tarihinin dönüm noktası, 1826 senesinde, askerî reformların önünde en büyük engeli teşkil eden Yeniçeri Ocağının tarihe Vaka-yı Hayriye olarak geçen olayla kaldırılması olmuştur. Osmanlı reformunun başlangıç tarihi olarak kabul edilen Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra⁷⁸ kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunu 1834'te redif teşkilatı⁷⁹ takip etmiştir. Söz konusu teşkilatlarla ilgili olmak üzere, 1837'de Dâr-ı Şûra-yı Askeriye kurulmuştur.⁸⁰ Dâr-ı Şûra-yı Askeriye, 1875'e kadar askerlik konularında (askerlik kanunları, askerlik sürelerinin belirlenmesi, askerlerin özlük işleri, yeni birliklerin teşkili, Avrupalı devletlerin askerlik

⁷² Tobias Heinzelmann; Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 33-34.

⁷³ Kemal Beydilli; "Nizâm-ı Cedit", TDVİA, C 33, İstanbul, 2007, s. 175.

⁷⁴ Musa Çadırcı; Tanzimat Sürecinde Türkiye (Askerlik), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 89-92, 95-96.

⁷⁵ Abdülkadir Özcan; "Sekbân-ı Cedit", TDVİA, C 36, İstanbul, 2009, s. 328-329.

⁷⁶ Heinzelmann; age., s. 28-29.

⁷⁷ Aşır Arkayın-A.Rıza Bozkurt; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, III'üncü Cilt, 4'üncü Kısım İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Ceditin Teşkiline Kadar Olan Devre (1683-1793), Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1982, s. 127.

⁷⁸ Tuncer Baykara; "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", Tarih İncelemeleri Dergisi, C 10, S 1, 1995, s. 1-2.

⁷⁹ Abdülkadir Özcan; "Redif", TDVİA, C 34, İstanbul, 2007, s. 524, İstanbul, 2007.

⁸⁰ M. Yasin Taşkesenlioğlu; "Osmanlı Ordusunda Merkezî Bir Reform Meclisi Kurma Girişimi: Meclis-i Tanzimât-ı Askeriye", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 64, Haziran, 2020, s. 199.

sistemlerinin incelenmesi vb.) incelemeler yaparak görüş bildiren bir meclis olmuştur.⁸¹

Askerlik süresi 12 yıl olarak belirlenen 7 Temmuz 1826 tarihli Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesi'nde, “*Kim idüğü belirsiz aylak kimseler*”, “*mühtediler*” (sonradan Müslüman olanlar) ve “*fûru-mâye*” (soyu belirsiz) olanların orduya alınmamasına hükmedilmiştir.⁸² Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda, sefer zamanı memleketin her noktasından belirli bir yaş aralığı olmaksızın asker toplanması, devletin mali gücünü sarsacak şekilde bunların beslenmesi, barındırılması ve eğitilmeleri şeklinde nefer-i amm olarak tanımlanan bir askerlik sistemi benimsenmiştir. Ancak, çok kısa bir süre sonra, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile 1831'de Mehmet Ali Paşa ile girişilen mücadele yeni kurulan orduyla onun dayanağı olan asker alma sisteminin yetersiz kaldığını göstermiştir.⁸³ Bunun üzerine, savaş konusunda bilgili askerlerin Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna destek olacağı, ülkenin ekonomik durumunu sarsmayacak yeni bir asker alma sisteminin geçerli kılınacağı ikinci bir ordunun kurulması zorunlu hâle gelmiştir.

Bu amaç doğrultusunda, 8 Temmuz 1834'te yeni orduya destek olmak, iç güvenliği sağlamak amacıyla redif teşkilatı kurulmuştur. Redif ordusunun, vali ve mutasarrıflar tarafından, her bir sancakta 1.400'er kişilik dört bölüklü taburlar oluşturacak şekilde, yirmi üç ile otuz iki yaş arasında kura ile belirlenecek gönüllü kişilerden oluşturulmasına karar verilmiştir.⁸⁴ 5 Ağustos 1834'te yayımlanan fermada “*genç ve tüvana ehl-i İslamın cümlesi*”nin Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda, “*Redif-i Asâkir-i Mansûre*” adıyla hizmet vermelerine hükmedilmiştir. Redif ordusunun kurulmasıyla, sefer zamanı toplanan, savaş sanatı hakkında bilgisiz nefer-i amm askerlerine ihtiyaç kalmamıştır. Nefir-i amm terimi, redif ordusunun 1834'te kurulmasıyla birlikte bir daha kullanılmamıştır. Deniz kıyısındaki yerlerden asker celp edilmeyerek daha çok kara merkezli bir yapıya sahip olması planlanan yedek ordunun, barış zamanında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda görev almayacağı, yalnızca savaş zamanında görev alacağı, her yılın mayıs ve eylül ayında olmak üzere yılda iki kez vilayet merkezlerinde

⁸¹ Cevat Aksu; Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

⁸² Abdülkadir Özcan; “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye”, TDVİA, C 3, İstanbul, 1991, s. 457. Mahmut Pınarbaşı; Millî Savunma Bakanlığı (1920-1950), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007, s. 16.

⁸³ Cahide Bolat; Redif Askerî Teşkilatı (1834-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2000, s. 14-15.

⁸⁴ Özcan; “Redif”, s. 524, 526.

talim göreceği, “redif askeri yazmak” amacıyla mutasarrıfların kazaları dolaşip teftiş edeceği bir sistem benimsenmiştir.⁸⁵

1839’da redif teşkilatıyla ilgili yayımlanan bir nizamname ile tımar sistemindeki “kılıç” adı verilen sisteme benzerlik gösteren, idari sınırları belirlenmiş ve nüfus sayımları yapılmış kazalardan kurulacak redif taburlarının süratle tertip edilmesi hedeflenmiştir. Hızlı bir seferberlikle toplanma alanlarına iltihak edecek redif askerlerinin (örneğin Anadolu ve Rumeli redif taburlarını beş-altı haftada Edirne sahrasında birleştirmek gibi) kısa bir talimden sonra “asâkir-i muvazzafa” ile birlikte muharebelere girmesi amaçlanmıştır. Söz konusu nizamnamede, askerlik çağı 20 ile 50 yaş arası olarak yeniden belirlenmiştir. Buna göre, yirmi yaşında Asâkir-i Mansûreye dâhil olunacağı, üç senelik askerlik hizmetini tamamlayanların sefer zamanında talep hâlinde kendi alaylarına katılmak üzere ihtiyata nakledilecekleri; yirmi beş yaşından otuz iki yaşına kadar “sınıf-ı evvel redif-i mansûre”, otuz iki yaşından kırk yaşına kadar “sınıf-ı sâni redif-i mansûre” ve kırk yaşından elli yaşına kadar “silah kaldırmaya muktedir oldukça” “sınıf-ı sâlis redif-i mansûre” olunacağına karar verilmiştir. Savaş zamanında askerlik çağına girmeyen on yedi yaşından yirmi yaşına kadar olanlar da silah altına alınabilecektir.⁸⁶ Redif sistemiyle, XIX. yüzyılın başında Asâkir-i Mansûre süvarisi hâline getirilen ve son sipahinin vefatıyla tasfiye edilmesine karar verilen tımar sisteminin⁸⁷ sağladığı asker kaynağına farklı bir yöntem dâhilinde yeniden ulaşılmak istenmiştir.

1839’da, “*muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin fariza-i zimmetidir*”⁸⁸ cümlesini barındıran Tanzimat Fermanı, asker alma kurumunun geleceğini derinden etkilemiştir. Tanzimat Fermanı’nda, ahalinin asker vermesinin kutsal bir borç olduğu ifade edilerek şimdiye kadar memleketin türlü bölgelerinin kimisinden az kimisinden fazla asker istenmesinin düzensizlik doğurduğu, ziraat ve ticaretin aksadığı belirtilmiştir. Bu zararları önlemek için askerlik süresinin 4 veya 5 yıla sınırlandırılacağı duyurulmuştur.⁸⁹ 8 Eylül 1843 tarihinde, asker alma ile ilgili ilk yasal düzenleme olan “Tensikât-ı Celile-i Askeriye” isimli hatt-ı hümayun yayımlanmıştır.⁹⁰ Buna göre muvazzaf askerlik 5, redif askerliği 7 yıl ile

⁸⁵ Heinzlmann; age.,s. 74, 76-78, 81-83; Bolat, s. 24-25.

⁸⁶ BOA;Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) 574-16-1-1; BOA;TS.MA.e.574-16-1-2; BOA;TS.MA.e.574-16-2-1.

⁸⁷ Halil İnalçık; “Tımar”, s. 172.

⁸⁸ Kurtaran; age., s. 99.

⁸⁹ Naci Çakın-Nafiz Orhon; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 5’inci Kısım (1793-1908), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 144.

⁹⁰ Faruk Aydın; Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1924), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1994, s. 9-10.

sınırlandırılmıştır. Ancak muvazaflık süresini tamamlayanların terhis edilmesi orduda asker ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1846 yılında bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, asker almanın esas ve usullerinin belirlendiği Kur'a Kanunu çıkartılmıştır.⁹¹

Toplumsal hafızadaki yeri ayrı bir araştırma konusu olan 1846 Kur'a Kanunu'nda,⁹² 20-25 yaş arasındaki Müslüman erkeklerin her yıl kuraya katılacakları, muvazaf askerlik süresinin 5 yıl ile sınırlandırıldığı, devletin beş ordu bölgesine ayrıldığı, her ordunun kendi bölgelerindeki kazalardan asker temin edeceklerine hükmedilmiştir. Devrin ulaşım imkânları gereği, askere alınanların en yakın bölgelere verilmesi prensip olarak kabul edilmiştir.⁹³ Kur'a Kanunu'nda askerlikle mükellef olanların kura çekmesi şeklinde bir yöntem belirlenmiştir. Kuralar, Kur'a Meclisleri önünde gerçekleştirilmiştir. Muinsizler (işlerine bakacak kimsesi olmadığı için askere alınmayanlar), öğrenime devam ettikleri sınavla saptananlar, imam ve hatipler askerlikten muaf tutulmuştur.⁹⁴

Rûz-ı Hızırın (Hıdırellez) beşinci günü (mayıs ayının beşi) gerçekleştirilecek o yılın asker alma kurasına özel bir önem verilmiştir. Bu günde, padişah fermanının okunduğu,⁹⁵ Kur'an-ı Kerim'in okunarak duaların edildiği, mızıkânın resm-i selam icra ettiği,⁹⁶ orduya yemek verildiği beyan edilmiştir.⁹⁷ Aynı zamanda, rûz-ı Hızırın beşinci günü gerçekleştirilen ve kura çekimi anlamına gelen "numara keşidesi" faaliyetinin yerine getirildiği devletin merkezine bildirilmiştir.⁹⁸ Böylelikle, devşirme sistemiyle başlayarak Kur'a Kanunu ile devam eden kendine has bir törenin eşlik ettiği bir asker alma kültürü teşekkül etmiştir.

⁹¹ age.; s. 10-19.

⁹² Trabzon'a ait folklorik bir araştırmada şu maniler tespit edilmiştir: "Alma beni kuracı / Bir askerinin olmasun / Ben gidersem askere / Beşume gim alasun"; "Etiler beni asker / Kuram duştı Yemene / Sol memenden vuruldum / Kanum akti çimene." Bilal Aziz Yanıkoğlu; Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Folklor Malzemesi, İstanbul, Kenan Matbaası, 1943, s. 46, 99.

⁹³ Ayın; age., s. 13-14.

⁹⁴ Nurcan Aslan-Fatma İlhan; "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Askerlik Hizmeti ve Askere Alımlar (XIX. Yüzyıldan İtibaren)", Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 11, Şubat, 2008, Yıl 6, s. 184.

⁹⁵ Ahz-ı Asker Hakkında Ferman-ı Hümayun'un Kıraatı [Akçadağ, Malatya], İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA90426/38.

⁹⁶ BOA; Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I.SL.) 10-953-1-1.

⁹⁷ BOA; Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK. ASK.) 256-14-1-1.

⁹⁸ Örnek için bk. Rûz-ı Hızır'ın Beşinci Günü Numara Keşidesinin Yapıldığına Dair Konya Vilayeti'nin Telgrafı (29 Nisan 1306), BOA; Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK. UM.) 16-125-1-1.

Ahz-ı Asker Hakkında Ferman-ı Hümâyûnun Kıraati (Sultan Suyu Çiftliği Hümâyûnu)⁹⁹

1846 tarihli Kur'a Kanunu'nun 46'ncı bendinde, askerlerin kura çekme işleminin nasıl gerçekleştirileceği, bu işlemde hakkaniyet ve adaletin nasıl tesis edileceği detaylı bir şekilde anlatılmıştır.¹⁰⁰ 1846 Kur'a Kanunu'nda, ilk defa yürürlüğe giren bedel-i şahsi uygulaması yanında, gönüllü askerlerin kimlerden seçileceğine de yer verilmiştir. Kanunda, yolluk ve sevk işlemlerinden, askerlikten muaf olanlara kadar birçok hükme yer verilmiştir. Örneğin, dul bir kadının askerlik çağındaki oğlundan başka işlerini yürütecek kimsesi yoksa oğlunun o yıl kuraya katılmayacağına, bir ailenin askerlik çağındaki iki çocuğundan birisi hizmetini bitirmeden diğerinin alınmayacağına karar verilmiştir.¹⁰¹

1846 Kur'a Kanunu'nda, nüfus kayıtlarını esas alan bir asker alma usulü benimsenmiştir. Buna göre kura mevsiminden üç ay öncesine kadar

⁹⁹ Ahz-ı Asker Hakkında Ferman-ı Hümâyûn'un Kıraatı [Akçadağ, Malatya], İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA90426/38. (Bu fotoğraf, İstanbul Üniversitesinin 16.02.2024 tarih ve E-46533124-622.01-2427041 sayılı izin yazısı kapsamında kullanılmıştır.)

¹⁰⁰ Çadırıcı; age.,s. 81-82.

¹⁰¹ age.; s. 74-77, 87.

kazadaki nüfus defterlerinden askerlik yaşında olanlar saptanarak ayrı bir deftere yazılacaktır. Bir sureti nüfus defterine eklenecek, diğer sureti kura zabıtine teslim edilecek kura defterleri Ordu Meclisi tarafından Bâb-ı Seraskeriye gönderilecektir.¹⁰² Nüfus ve asker kayıtlarının düzenli bir şekilde tutulması, asker alma kültüründe önemli bir yere sahip olan “asker yazılmak” tabirinin kökenini oluşturmuştur. 1846 tarihli Kur’a Kanunu’nda asker yeminine de ilk defa yer verilmiştir. Kanun’da, ismine kura isabet edenlerin her birine teker teker yemin ettirilmesine hükmedilmiştir.¹⁰³ 1856 İslahat Fermanı’yla askerlik yükümlülüğüne dâhil edilen gayrimüslimler için belli bir ücret karşılığında askerlikten muaf tutulma imkânı getiren bedel-i nakdi uygulaması getirilmiştir.¹⁰⁴

1869 yılına gelindiğinde, “Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi” ile 1870’de ikinci bir Kur’a Kanunu yayımlanmıştır.¹⁰⁵ Bu dönemde askerlik hizmeti, ihtiyat askerlerinin de dâhil olduğu nizamiye sınıfı, mukaddem ve tali olmak üzere redif sınıfı ile müstahfaz sınıfı olarak belirlenmiştir. Toplam on iki yıl sürecek nizamiye ve redif sınıflarının seferber edilmeleri durumunda hizmet süresi sekiz yıl olacak müstahfaz sınıfına silah verilerek ve zabitan görevlendirilerek memleketin muhafazasında görevlendirilmeleri planlanmıştır.¹⁰⁶ Kısa bir süre sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda alınan dersler doğrultusunda asker alma teşkilatını ilgilendiren birtakım yeniliklere girişilmiştir. Bunlardan en dikkat çeken, Kanun-u Esasi’nin ilan edildiği 23 Aralık 1876’da Sadrazam olan Mithat Paşa’nın 1879 yılında Suriye Valiliği devrinde¹⁰⁷ planlanan ancak başarısızlıkla sonuçlanan Asâkir-i Milliye adıyla yeni bir ordu kurulması girişimi olmuştur.¹⁰⁸ Nizamiye, müstahfaz ve redif sınıfları haricinde olup veya bu sınıflardan birine dâhil iken askerlik hizmetinde müstahdem olmayıp vatanın muhafazası için harbe iştirak etmek isteyenlerden kurulacak ve

¹⁰² age.; s. 77-78, 83-85.

¹⁰³ age.; s. 82-83. Söz konusu asker yemini, 1886 tarihli Askerlik Kanunu’nda “... Silk-i askeriyede bulundukları müddetçe din ve devlete kemâl-i sıdk ve istikâmetle hizmet edeceklerine dair Mecliste bulunan ulema marifetiyle birer yemin verdireceği” şeklinde yer bulmuştur. Bk. Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhânenin Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kânünnâme-i Hümâyûn, İstanbul, Matbaa-i Ceride-i Askeriye, 1302, s. 35-36. Asker yemini müessesesi, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında, Harbiye Nezaretinin 1914 yılında yayımlandığı bir emirde de beyan edilmiştir. Bk. BOA; İrade Harbiye (İ.HB.) 120-37.

¹⁰⁴ Mehmet Beşikçi; “Topyekûn Savaş Çağında Askerî İş Gücünü Seferber Etmek-Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu’nda Zorunlu Askerlik Hizmeti”, Derleyen: Erik Jan Zürcher, Askerlik “İşi” Askerî İş Gücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 528-529.

¹⁰⁵ Ayın; age., s. 22-24.

¹⁰⁶ BOA; 110-9-1-3-130-0-34.

¹⁰⁷ Gökhan Çetinsaya-Ş.Tufan Buzpınar; “Midhat Paşa (1822-1884)”, TDVİA, C 30, Ankara, 2020, s. 9.

¹⁰⁸ M. Şükür Hanioglu; Atatürk Entelektüel Biyografisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2023, s. 43-44.

“Asâkir-i Milliye-i Umum Kumandanlığı” adını alacak yeni teşkilatla¹⁰⁹ ayrı bir sınıfın oluşturulması planlanmıştır. Böyle bir sınıfın planlanmasında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın devam edeceği endişesi etkili olmuştur.¹¹⁰ Bu gelişmeyi, 25 Ekim 1886’da asker alma teşkilatının kuruluş tarihi olarak kabul edilen “Asâkir-i Şâhânenin Tertibât-ı Mütayemmene-i Cedîdeye Tefvîkan Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanunname-i Hümayun”¹¹¹ takip etmiştir. Kapsamlı ve ayrıntılı bir surette hazırlanan Kanun’un daha iyi anlaşılması için bir çeşit “asker alma talimatı” niteliğinde Seraskerliğin açıklamalı kararlarının her tarafa tebliğ edildiği, sorulu-cevaplı kitapçıklar hazırlandığı, tereddüt hâlinde en başta kanun olmak üzere bahse konu kararlara ve kitapçığa başvurulması emredilmiştir.¹¹²

1886 tarihli Kanun’la asker alma kurumu, “ahz-ı asker meclisleri”, “ahz-ı asker şubeleri (ahz-ı asker kalem riyasetleri)”, “ahz-ı asker daireleri” şeklinde tüm Osmanlı coğrafyasında teşkilatlandırılmıştır. Bu süreçte, askerlik daireleri, devletin gücünü hissettirecek şekilde şehirlerin panoramasında yerini almaya başlamıştır.¹¹³ Bu dönemde, XIX. yüzyılın kamu yapılarının çoğunda görülen, mekânsal kurgu ve cephede yatay etkinin hâkim olduğu, cephe giriş kısımlarında pencere, sütunlar ve diğer dekoratif amaçlı mimari öğelerle anıtsallığın artırılmaya çalışıldığı, kâgir yığma sisteminin ön plana çıktığı neoklasik mimarinin etkisi¹¹⁴ büyük şehirlerde inşa edilen askerlik dairelerinde görülürken diğer şehirlerde yatay ve dikdörtgen mimarinin hâkim olduğu, bina girişlerinin ve ön cephenin daha sade yorumlandığı asker alma ve redif binaları inşa edilmeye başlanmıştır.

¹⁰⁹ BOA; İrade Dâhiliye (İ.DH.) 754-61546-1-1.

¹¹⁰ BOA; 110-9-1-3-124-0-672-1-142; BOA; 110-9-1-3-124-0-672-1-143.

¹¹¹ Ayn; age., s. 28-31.

¹¹² BOA; Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.) 2090-9-1-1.

¹¹³ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümlerinde askerlik daireleri ile redif daire ve depolarını gösterir fotoğraflar için bk. Gelibolu Askerlik Dairesi (NEKYA90455/36), Ankara Askerlik Dairesi (NEKYA90431/57), Selanik Askerlik Dairesi (NEKYA91016/3), Bilecik Askerlik Dairesi (NEKYA90448/3), Ereğli Askerlik Dairesi (NEKYA91538/3), Merkez Orduyu Hümayûnda Askerlik Dairesi İle Evrak Mahzeni ve Saat Kulesi (NEKYA91121/4), Karamürsel Askerlik Dairesi (NEKYA90767/10), Erzincan Askerlik Dairesi (NEKYA90877/3), Trablusgarp-Cenzur Askerlik Dairesi (NEKYA90788/10), Yozgat Askerlik Dairesi (NEKYA90574/8), Eşme Askerlik Dairesi (NEKYA90562/10), Turgutlu Askerlik Dairesi (NEKYA90562/1).

¹¹⁴ Fehminaz Sueda Kurt Ceylan; Tanzimat Dönemi (1876-1908) Anadolu Merkez Vilayetlerindeki Hükümet Konaklarının Mimari Özelliklerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, 2021, s. 24, 48, 59.

İzmit Daire-i Askeriyesinin Ön Cihetinden Görünüşü¹¹⁵

1886 tarihli Kanun'la Osmanlı memleketi, asker alma işleri için altı ordu dairesine ayrılmıştır. Her ordu bölgesi dört tümen bölgesine, her tümen bölgesi iki tugay, her tugay iki alay, her alay dört tabur ve her tabur da dört bölük bölgesine ayrılmıştır. Her tugay bölgesinde daimi olarak bir askerlik dairesi, her tabur bölgesinde ise bir askerlik şubesi teşkil edilmiştir. Ayrıca, asker alma işleri ile uğraşmak üzere Ahz-ı Asker Meclisi teşkil edilmiştir.¹¹⁶ 1886 tarihli Kanun'la 20 yaşını tamamladığı yılın mart ayından¹¹⁷ itibaren askerlik çağına giren her erkeğin her yıl mayıs ayında çekilecek kuraya katılmasına hükmedilmiştir. Askerlik süresi 20 yıl olup nizamiye, redif ve müstahfaz olarak kısımlara ayrılmıştır. Askerlik hizmet süresi kıtaya katıldığı günden itibaren başlatılmıştır. 1886 tarihli Kanun'la, askerlik çağına girenler iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım herhangi bir istisnadan yararlanamayanlar iken ikinci kısım maluller ile muinsizliklerinden ötürü geçici olarak askerlik

¹¹⁵ İzmit Daire-i Askeriyesinin Ön Cihetinden Görünüşü, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA90767/7. (Bu fotoğraf, İstanbul Üniversitesinin 16.02.2024 tarih ve E-46533124-622.01-2427041 sayılı izin yazısı kapsamında kullanılmıştır.)

¹¹⁶ Çakın-Orhon; age., s. 149-150.

¹¹⁷ 1886 tarihli Kanun'da askerlik çağının mart ayından itibaren başlatılmasında, Osmanlı Devleti'nin 1840'tan 1926 yılına kadar kullandığı Rumi takvim esas alınmıştır. Rumi takvimde mart ayı senenin ilk ayı olarak kabul edilmiştir.

hizmetinden affolunanlar ve bazı şartlar altında muafiyet kazananlar olarak belirlenmiştir.¹¹⁸

1890 yılında, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi bünyesinde asker almanın kurmaylık boyutunda ele alındığı erkân-ı harbiye şubeleri kurulmuştur. Birinci şube, nizamiye askerleri ile rediflerin genel tertibatıyla; ikinci şube, yabancı orduların araştırılması, orduların teşkil ve toplanmasıyla yetkili kılınmıştır.¹¹⁹ Bu dönemde, erkân-ı harp subayları tarafından yabancı orduların asker alma teşkilatlarının incelendiği anlaşılmaktadır.

1909'da, daha önce asker havuzunun dışında tutulmuş bölgelerden asker alınmasına,¹²⁰ İstanbul ve bilâd-ı selâse (Galata, Eyüp ve Üsküdar) halkının da askerlikle mükellef kılınmasına karar verilmiştir. 1911'de bedel-i şahsi uygulaması kaldırılmış,¹²¹ 31 Ağustos 1912'de redif teşkilatı "müstahfiz bölükleri"ne dönüştürülerek lağvedilmiştir.¹²² Bu gelişmeleri 11 Aralık 1913'te "Teşkilat-ı Umûmiye-i Askeriye Nizamnamesi" takip etmiştir. Nizamname'ye göre, her nizamiye kolordusunun personel temin edeceği on iki nizamiye kolordusuna karşılık gelen on iki askerlik dairesi oluşturulmuştur. Kolordu asker alma daireleri fırkalara, fırkalar da şubelere bölünmüştür.¹²³ Balkan Savaşı sonunda, Basra Ahz-ı Asker Şubesinden Süleymaniye Ahz-ı Asker Şubesine, Kudüs Ahz-ı Asker Şubesinden Dimetoka Ahz-ı Asker Şubesine geniş bir coğrafyada teşkil edilmiş asker alma teşkilatlanmasıyla 1914 yılına gelinmiştir.

¹¹⁸ Çakın-Orhon; age., s. 148, 150.

¹¹⁹ Caner Aydın; Osmanlı Askerî Organizasyonunda Kurmay Subaylık: Teşkilat (1848-1914), Harp Sanat Yayınları, İstanbul, 2022, s. 9, 27, 88-89.

¹²⁰ Beşikçi; agm., s. 530.

¹²¹ Aydın; age., s. 12, 47-49.

¹²² Özcan; "Redif", s. 526.

¹²³ Şenol Çöklü; I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 54-55.

1329 (1913) Senesi Teşkilat-ı Cedide-i Askeriyesini Gösterir Harita¹²⁴

1914'te, mükelleflerin askerlik şubelerince verilen kararlara itirazlarının o şubenin bağlı olduğu fırka ve kolordu ahz-ı asker riyasetlerine sırasıyla yapılması, doğrudan bu makamlara müracaat edilmeden Harbiye Nezaretine başvurulmaması emredilerek hiyerarşik yapı güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹²⁵ Teşkilatlanma çalışmalarını asker teminine yönelik birtakım girişimler takip etmiştir. Müslim, gayrimüslim bütün Osmanlı vatandaşlarının askerlikle mükellef kılınmaya çalışıldığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde sonlandırılmaya çalışılan bedel-i nakdi uygulamasının¹²⁶ kaldırılmasını destekler mahiyette, 1914'te kabul edilen yeni askerlik kanununun ilk maddesinde "*Osmanlı tâbiyyetini hâiz her ferd-i zükûr işbu kanun mucibince askerlikle mükelleftir*" hükmü tesis edilmiş olsa da bedel-i nakdi uygulamasına aynı Kanun'un 118-132'nci maddelerinde yer verilmiştir.¹²⁷ Devletin, 1914 tarihli Kanun'un 118'inci maddesinde askerlik bedeli olarak "elli adet yüzlük Osmanlı altını" şeklinde belirlediği gelir kaleminden vazgeçmediği anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, ordunun asker ihtiyacını karşılamak amacıyla başka tedbirler de alınmıştır. Örneğin, askerlikle mükellef olanların

¹²⁴ BOA; İHB.148-3-1-1.

¹²⁵ BOA; Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (İDH. İUM. EK.) 2-67-1-1; BOA; Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH. MB. HPS. M.) 11-50-1-1.

¹²⁶ Ufuk Gülsoy; "Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askerî (1855-1909), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Yıl 2002, S 37, İstanbul, 2002, s. 118.

¹²⁷ Mükellefiyet-i Askerî Kanunu; Şems Matbaası, 1330, s. 8, 90-94.

amirlerine haber vermeden yabancı memleketlere pasaportsuz ve izinsiz surette gitmelerinin önüne geçilmesi,¹²⁸ Osmanlı tebaası olup yabancı memleketlerde doğan ve ikamet eden kişilerin “*hizmet-i askeriyelerini ya bedenen ya bedelen ifaya mecbur oldukları*”,¹²⁹ seferberlik durumunda yabancı memleketlerde bulunan Osmanlı tebaasından sefarethanelere başvurmayanların cezalandırılacakları,¹³⁰ sonradan Osmanlı tebaası olan yabancılarının da askerlikle mükellef olacakları¹³¹ beyan edilmiştir.

12 Mayıs 1914’te, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı’nda uygulanacak olan teşkilat yapısından mükelleflerin yoklama işlemlerine; sevk, erteleme, terhis işlemlerinden askerlik türlerine, teftiş faaliyetlerinden bedel-i nakdiye değin sonraki tarihlerde yürürlüğe girecek asker alma mevzuatının fikrîsel arka planıyla temel çerçevesini belirleyen “Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı” yayımlanmıştır.¹³² 1914 tarihli Kanun’la asker alma teşkilatı, en altta ahz-ı asker şube riyasetleri olmak üzere, sırasıyla fırka ahz-ı asker, kolordu ahz-ı asker ve ordu ahz-ı asker riyasetleri şeklindeki yapısını korumuştur. Kolordu asker alma daireleri, fırka ahz-ı asker dairelerine ayrılmıştır. Bu daireler, nizamiye firkalarının numaraları ile anılmışlardır. Nüfusun derecesine göre, bir nizamiye firkasına bağlı birden fazla asker alma kalemleri teşkil edilmiştir. Bunların karıştırılmaması için numaralarıyla birlikte merkezleri de belirtilmiştir (25’inci Fırka Şam Ahz-ı Asker Dairesi gibi).¹³³

Bu teşkilatlanma altında, Erkân-ı Harp Dairesi tarafından ahz-ı asker şubeleri ile fırka ve kolordu ahz-ı asker dairelerinin kadroları belirlenmiştir. Buna göre, sekiz personelden oluşan askerlik şubesinin başında binbaşı veya kolağası ya da kıdemli yüzbaşıya yer verilmiştir. Bunu sırasıyla yüzbaşı, mülazım-ı evvel, depo memuru olan mülazım-ı evvel, idare memuru veya muavini (kâtip veya muavini), yazıcı çavuş, depo memuru olan çavuş ile yazıcı onbaşı veya çavuşu takip etmiştir. Fırka ahz-ı asker dairelerinin başında miralay veya kâim-i makam, kolordu ahz-ı asker dairelerinin başında mirliva veya miralay olacağı belirtilmiştir.¹³⁴ Bu teşkilatlanmada, askerlik şubelerinin bağlı olduğu ahz-ı asker dairelerinde askerî memur statüsünde ikinci sınıf sivil kâtiplere yer verilmiştir.

Kurtuluş Savaşı’nda asker alma hizmetleri, Harbiye Nezaretinin belirlediği teşkilatlanma korunarak ahz-ı asker daireleri ve şubeleri temelinde

¹²⁸ BOA; Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMS).23-25-1-1.

¹²⁹ BOA; Hariciye Nezareti Umûr-ı Şehbenderi Şubesi Evrakı (HR. SFR.) 3-620-8-2-1.

¹³⁰ BOA; Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstisare Odası Evrakı (HR. HMS. İŞO.) 237-13-1-1.

¹³¹ BOA; Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUİ.) 96-1-1-2-1.

¹³² Mükellefiyet-i Askerî Kanunu, s. 152.

¹³³ Selahattin Karatamu (Yeniden Yayına Hazırlayan Hülya Toker); Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 6’ncı Kısım, (1908-1920), Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1996, s. 120.

¹³⁴ BOA; İ.HB.148-3-47-1.

Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından yürütülmüştür. Askerlik şubeleri, Kurtuluş Savaşı'nda, düzenli ordunun kurulması yanında ordunun personel eksikliğinin giderilmesinde faaliyetlerini kesintisiz sürdürerek üzerlerine düşen görevi layıkıyla yapmıştır.

Gazi Mustafa Kemal'in Sakarya Savaşı'nda, "*Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz.*"¹³⁵ stratejisinin temelinde, ordu-millet ruhuna olan inancı yatmaktadır. Gazi Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı döneminde "*Malumunuzdur ki harp ve muharebe demek, iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün mâmelekleriyle, bütün maddiyat ve maneviyatlarıyla yekdiğeriyle karşı karşıya gelmesi ve bir biriyle vuruşması demektir... Bütün millet efradı, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi kendini vazifedar hissederek bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti...*"¹³⁶ hedefinin yerine getirilmesinde asker alma teşkilatı büyük rol oynamıştır. Mustafa Kemal'in, bu hedef doğrultusunda, 24 Kasım 1919'da Sivas'tan Heyet-i Temsiliye namına yayımladığı bir tamimde ahz-ı asker rüesasına vatanın kurtuluşu doğrultusunda "*teşkilat-ı milliyeyi mahalle ve köylerde esaslaştırmalarını*" emretmiştir.¹³⁷

¹³⁵ Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, 13'üncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2023, s. 537.

¹³⁶ age.,s. 538.

¹³⁷ BOA; 110.9.1.11-6.0.79.

۲۵/۱۱/۱۹۵۱

A	
D	1899/5-1
F	4

شماره

~~بسم الله الرحمن الرحيم~~
 و طریقی یاد می‌گردد که در تاریخ ۱۳۳۰/۱۱/۲۵
 استیلا می‌شود بر سر کوه که در آن نقطه استوارک بر
 در آن روز ~~بزرگ~~ بزرگ ملک افغان ~~بزرگ~~ در
 مری و سایر قسمتات جاف و درین مملکت ~~مکتوب~~

~~بسم الله الرحمن الرحيم~~
 در تاریخ ۱۳۳۰/۱۱/۲۵ در آنجا اجساد و جملات
 در آنجا ~~مکتوب~~ مکتوب ~~مکتوب~~ مکتوب
 در آنجا ~~مکتوب~~ مکتوب ~~مکتوب~~ مکتوب
 در آنجا ~~مکتوب~~ مکتوب ~~مکتوب~~ مکتوب

A	
D	1975/5-1
F	7-1

مهتبه عالمی جرموسان اراک و حملا اسبقا لیا علاء دارا
 اریان تکیله ^{شبهه} منه به اسلامه استناد ناید ^{مقدام} ~~از~~
 ادرج ندک ادر در نهانیته در ^{استاد} اکرا ^{الا} احر الیله ^{مندان}
 شهنهت با لعموم قول ادر د ذکره فیه شانهت و
 افدعکد رد مسانه بود ^{وظیفه} مقدام ^{الا} طفولیم
 طوکی ^{مستزل} ادر ^{مقدام} نظر آ ^{تکلیف}
 مدی ^{مکمل} و ^{توبیده} اساسا ^{شهر} ورد ^{تدریج}
 امدک ^و ^{تقریر} ^{در} ^{ولایت} ^و ^{مستقل} ^{حکایت} ^{که} ^{نظر}
 دار ^{به} ^{قد} ^{اصطلاح} ^{دستینه} ^{ایه} ^{مدار} ^{دیواره}
 شاس ^{بوده} ^{تدر} ^{سوی} ^{با} ^{صوری} ^{مکمل} ^{مقدار}
 وظیفه ^{دراز} ^{ان} ^{اطمینان} ^{افراد} ^{ای} ^{مدی} ^{تقر}
 ای ^{مد} ^{بدر} ^{بین} ^{انجام} ^{بکار} ^{انند} ^و ^{حمت}
 مد ^{زاد} ^{شیر} ^{حتمی} ^{که} ^{انجام} ^{اشی} ^{مقدار}
 راه ^{الد} ^{رض} ^و ^{المری} ^{الا} ^{بال} ^{بعوم} ^{است} ^{مکمل} ^{تکلیف}
^{بدر} ^{چهل} ^{مقدار} ^{وطن} ^{ملا} ^{بدر} ^{اه} ^{مقدار} ^{دی}
^{بدر} ^{چهل} ^{مقدار} ^{وطن} ^{ملا} ^{بدر} ^{اه} ^{مقدار} ^{دی}
^{حتمی} ^{که} ^{انجام} ^{اشی} ^{مقدار} ^{دی}
^{بدر} ^{چهل} ^{مقدار} ^{وطن} ^{ملا} ^{بدر} ^{اه} ^{مقدار} ^{دی}
^{بدر} ^{چهل} ^{مقدار} ^{وطن} ^{ملا} ^{بدر} ^{اه} ^{مقدار} ^{دی}

Mustafa Kemal’in Sivas’ta 24 Kasım 1919’da Yayımladığı Tamim¹³⁸

¹³⁸ BOA; 110.9.1.11-6.0.79.

Gazi Mustafa Kemal, Nutuk'ta, yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cepheyi tutmanın zor olduğunu, cephenin herhangi bir noktasında bulunan zayıf bir kuvvetin ilânihaye müdafaasını kabul etmenin muhakeme hatasına yol açacağını, cephe üzerindeki kuvvetlerden başka cephe gerisinde ihtiyatta kuvvetli kademeler bulundurulmasının elzem olduğunu belirtmiştir¹³⁹ Bu strateji doğrultusunda, Kurtuluş Savaşı'nın son safhasının zaferle sonuçlanmasında, özellikle Sakarya Savaşı'ndan önce askerlik şubesi başkanlıklarının özverili ve titiz bir çalışma ile Batı Cephesi'ne personel takviyesi görevini yerine getirmesi etkin rol oynamıştır. Gazi, Kurtuluş Savaşı'nda asker alma faaliyetlerinin nasıl soğukkanlılıkla ve metanetle yürütüldüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

*“... Her taraftan, namıma nâmütenâhi telgraflar gelmektedir: ‘kuvâ-yı muntazama-i muazzama sevk ediniz’; ‘şu kadar cephane gönderiniz’, ‘bunlar gelmezse burada mağlup oluruz’ denilmekte ve tehlike ve ateş içinde bulunmaktan mütehasıl heyecan sevkiyle acı lisanla izah-ı hal edilmektedir. Bizim vazifemiz ve vaziyetimiz, onların teessür ve heyecanına iştirak ederek umumun kuvve-i maneviyesini kırmak değildir, bilakis onlara metanet ve sebat ve ümit verecek tarzda hareket etmektir. Bundan sonra, elbette vaziyetler değişecek ve bütün memleket ve millete cidden ümit ve emniyet bahşedecek tedbirler tatbik olunacaktır. Artık, buna mani kalmamıştır. Heyet-i icraiye, bir kısım tevellütlüleri silahaltına da celp edebilecektir.”*¹⁴⁰ Gerçekten de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında düzenli orduyu kurduktan sonra ordunun personel eksiğinin giderilmesi için de çalışmıştır. Örneğin, hazırlanan bir kanun teklifi ile 1310-1315 (1894-1899) doğumlarının askere alınması istenmiştir.¹⁴¹

Böylece, onlu sistemle başlayan tarihsel süreç, genel seferberlik dönemlerinde halkın topyekûn silahlandırılması ve harbe iştirak etmesi anlamına gelen “millet-i müselleha” tanımlamasına¹⁴² dönüşmüştür. Tanzimat Fermanı ile başlayan, Osmanlılık ideolojisi ekseninde devam eden asker alımlarında eşitliğin sağlandığı bir Osmanlı toplumu oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda çöken bu ideoloji yerini, yükünü Anadolu insanının çektiği Kurtuluş Savaşı sürecinde milliyetçilik ilkesine bırakmıştır.

1911'den 1922'nin sonuna değin, askerlik şubelerinin çaba ve gayretleriyle özlük haklarının ihdasında hukuki geçerliliğe sahip yüz binlerce

¹³⁹ Atatürk; age., s. 411.

¹⁴⁰ age.; s. 412-413.

¹⁴¹ Aslan-İlhan; agm., s. 190.

¹⁴² BOA; Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkâm ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y. PRK. SGE.) 3-8-1-1. Millet-i müselleha: Bu tanımlama, Osmanlı ordusunda görev yapmış Von Der Goltz Paşa'nın “Millet-i Müselleha” isimli eserinden gelmektedir. Millet'in düşman karşısında topyekûn silahlanarak verdiği mücadeleyi ifade etmektedir.

şehit ve gazi kaydı günümüze erişmiştir. Savaş ortamında bu kayıtların toplanması, koordinesi ve muhafazası için askerî birimler arasında işleyen bir sistem kurulmuştur. Örneğin, şehit olan askerler ile kıtalarda çeşitli nedenler dâhilinde vefat eden askerler için Sıhhiye Merkez İstihbarat Kalemi tarafından düzenlenecek kırmızı vefiyat ihbariye varakaları askerlik şubelerine gönderilmiştir.¹⁴³ 1923 yılından sonra, il ve ilçelerde teşkilatlanan ahz-ı asker şube riyasetleri ile askerlik daireleri Müdafaa-i Milliye Vekâleti bünyesinde, Ordu Dairesinin 2'nci Şubesine bağlanırken Ordu Dairesinin 3'üncü Şubesi seferberlik işlemlerini yürütmüştür.¹⁴⁴ Asker alma görev ve yetkisi, 5398 sayılı ve 30 Mayıs 1949 tarihli Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun yayımlanıncaya kadar Millî Savunma Bakanlığına ait olmuştur.

1914 tarihli Askerlik Kanunu, 16 Haziran 1927'de çıkarılan 1076 sayılı İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askerî Memurları Kanunu¹⁴⁵ ile 21 Haziran 1927'de çıkarılan 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'na¹⁴⁶ kadar yürürlükte kalmıştır. 1111 sayılı Kanun'la Türkiye kolordu bölgelerine, kolordu bölgeleri askerlik dairelerine, askerlik daireleri de askerlik şubelerine ayrılırken¹⁴⁷ askerlik çağı "yoklama, muvazafılık ve ihtiyat" olmak üzere üç devreye ayrılmıştır. Yoklama devrinin, askerlik çağına girildiği tarihten kıtaya duhul edilmesine; muvazafılık devrinin şubeden sevk edildiği günden terhise; ihtiyatlık devrinin ise terhisten askerlik çağından çıkıncaya kadar olduğu beyan edilmiştir. 1111 sayılı Kanun'da askerlik çağının, yirmi yaşına girilen yılın ocak ayının birinci gününden başlayıp kırk bir yaşına girdiği yılın ocak ayının birinci gününde bitmek üzere en çok yirmi bir yıl süreceği hüküm altına alınmıştır.

1111 sayılı Kanun yayımlandıktan sonra, uygulamaya dair talimatlar hazırlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan 1933 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'nun Tatbikatına Dair Talimat'ı 29 Ağustos 1941'de yeni bir talimat takip etmiştir.¹⁴⁸ Yoklama, sevk ve terhis işlemlerinden kısa hizmete, bedel-i nakdiden bakaya işlemlerine değin tüm askerlik işlemlerinin detaylandırıldığı bu son talimatta, muhacirlerin, mültecilerin, 885 sayılı İşkân Kanunu'ndan istifade edenlerin, mecburi mübadeleye tabi olanların,

¹⁴³ Seferde Zabitan ve Efrat Zayıatının Suret-i Kayıt ve Tahkiki İçin Kıtaat, Hastaneler ve Ahz-ı Asker Şubeleriyle Harbiye Nezareti Sıhhiye Merkez İstihbarat Kaleminin Vezâifine Dair Talimat; Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1332. Harun Kaya-Ertuğrul Öztürk; Ölümsüz Kahramanlar (Birinci Dünya Savaşı Şehit İşlemleri), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2015, s. 267-268.

¹⁴⁴ Pınarbaşı; age., s. 115.

¹⁴⁵ Resmî Gazete; Sayı 628, Tarih: 09.07.1927.

¹⁴⁶ Resmî Gazete; Sayı 631, Tarih: 12.07.1927.

¹⁴⁷ Aslan-İlhan; agm.,s. 197.

¹⁴⁸ M.M.V. Yurtiçi Genel D. Ş. II, 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun Tatbikatına Dair Talimat, Üçüncü Basılış, Ankara, E.U. Basımevi, 1954.

göçebeler ve Lozan Muahedesi gereğince Türkiye’den ayrılan ahalinin askerlik işlemlerine yer verilmiştir.

Asker alma teşkilatı, 30 Mayıs 1949 tarihli ve 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanunla Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlanarak faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁴⁹ 1970 yılında, 1325 sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesiyle barışta ve savaşta asker alma yetki ve görevi tekrar Millî Savunma Bakanlığına verilmiştir.¹⁵⁰ Asker alma kurumunun reorganizasyonu kapsamında, 08 Mayıs 2009’da, “Askerlik Dairesi Başkanlığı” ismi “Askeralma Bölge Başkanlığı” olarak değiştirilerek, 1’inci, 2’nci, 3’üncü, 4’üncü ve 5’inci sınıf olarak belirlenen askerlik şubesi başkanlıklarının personel ve malzeme kadroları “A, B, C, D ve E Tipi” kategorileri şeklinde yeniden düzenlenmiştir. 07 Kasım 2016’da, “Askeralma Daire Başkanlığı” merkez teşkilatının ismi “Askeralma Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir. Askeralma Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri, 10 Temmuz 2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 339/A maddesinde (Başlığı ile Birlikte Değişik: RG-18/4/2019-30749-C.K.-32/5 md.) şu şekilde belirlenmiştir:

a. Asker alma faaliyetlerini ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile koordineli olarak planlamak ve icra etmek,

b. Asker alma politikası ve planlaması ile asker alma, seferberlik ve askerlik sistemlerinin geliştirilmesi konularında çalışmalar yapmak ve tekliflerde bulunmak,

c. Türk Silahlı Kuvvetlerinin seferberlik ve savaş hâli hazırlıklarıyla ilgili faaliyetlerini, Genelkurmay Başkanlığının planlaması doğrultusunda; kuvvet komutanlıkları, ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile koordine etmek,

ç. Askerlik hizmetini tamamlamış olan yükümlüler ile muvazzaf subay, astsubay, uzman erbaş ve sözleşmeli erlerin terhis ve terhis sonrası işlemlerini yürütmek,

d. İstiklal Madalyası’nın hak sahiplerine verilmesi ile mirasçılarının intikal işlemlerini yürütmek,

e. Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmaktır.

1111 sayılı Kanun ilk yayımlandığında muvazzaflık devri piyade sınıflarında (hizmet müddetleri 1,5 seneden ziyade olan sınıflara merbut bulunmayan umum müessesat dâhil olmak üzere) 1,5 yıl; diğer sınıflarla

¹⁴⁹ Çöklü; age.,s. 201.

¹⁵⁰ Resmî Gazete, Sayı 13572, Tarih 07.08.1970.

mızıkada 2 yıl, jandarmada 2,5 yıl ve bahriyede 3 yıl olarak belirlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde, 6.1.1941 tarihinden itibaren uygulanmak üzere, silahaltında bulunan 1335 ve daha yaşlı doğumluların askerlik hizmeti 1 yıl uzatılmıştır. 24.1.1963 tarihli ve 164 sayılı Kanun ile askerlik süresi 24 aya düşürülerek Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten önce silahaltına alınan deniz ve jandarma erbaş ve erleri iki buçuk senelik muvazafalık hizmetlerini ikmal ettikçe terhis edilmiştir. 27.7.1970 tarihli ve 1315 sayılı Kanun ile askerlik hizmet süresi 20 aya düşürülürken 27.6.1984 tarihli ve 3031 sayılı Kanun ile askerlik süresi 18 aya indirilmiştir. Her ne kadar 1992 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile askerlik hizmet süresi 15 aya indirilmiş olsa da 1995 yılında askerlik hizmet süresi yeniden 18 aya çıkartılmıştır. 2003 yılında askerlik hizmet süresi 15 aya, 2014 yılında ise 12 aya indirilmiştir.¹⁵¹

İkinci Dünya Savaşı ile onu takip eden soğuk savaş döneminde yürürlükte kalan ancak, ülkemizin jeopolitik konumu kapsamında belirlenen savunma stratejileri, gelişen teknoloji ve eğitim olanakları, sosyoekonomik koşullarında meydana gelen değişimler ile askerlik sisteminin toplumun beklentilerine daha etkin cevap verebilmesi amacıyla 1927 yılında yayımlanan içinde birçok mülga ve geçici madde barındıran 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu ile 1076 sayılı İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askerî Memurları Kanunu'nun birleştirilmesi ve sadeleştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçları doğrultusunda, 1111 ve 1076 sayılı Kanunları yürürlükten kaldıran 7179 sayılı Askeralma Kanunu 26.06.2019 tarihli ve 30813 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 7179 sayılı Askeralma Kanunu'nun 61'inci maddesi gereğince hazırlanan Askeralma Yönetmeliği 22.07.2020 tarihli ve 31193 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Yeni düzenlemeyle askerlik hizmet süresi er statüsündeki yükümlüler için altı ay, bedelli er statüsündeki yükümlüler için bir ay, yedek subay ve ilk defa ihdas edilerek sürekli hâle getirilen yedek astsubay statüsündeki yükümlüler için on iki ay olarak belirlenmiştir. Er statüsündeki yükümlülerin gerekli şartları sağlamaları koşuluyla ikinci altı ay askerlik hizmetine devam etmelerine imkân tanınmış ve hizmetlerinin bitiminde profesyonel personel olarak istihdam edilmek isteyenlere yapılacak sınavlarda ilave puan verilmesi düzenlemesi yapılmıştır. Böylelikle ordunun profesyonel personel ihtiyacının karşılanmasına ilave bir kaynak yaratılmış, askerlik erteleme yaş sınırları yeniden düzenlenmiş, silahaltına alınanlara ilave özlük hakları verilmiş, 1987 yılından 2019 yılına kadar altı kez geçici olarak çeşitli yaş, bedel miktarı ve yararlanma şartları gibi farklı esaslarla uygulanan bedelli askerlik hizmeti sürekli hâle

¹⁵¹ Detaylı bilgi için bk. Cumhuriyet'in 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı; Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023, s. 344-345.

getirilmiştir. Dövizle askerlik¹⁵² hizmetinde 38 yaş sınırlaması kaldırılmış ve yükümlülerin ödeyeceği döviz tutarı ile bedelli askerlik ücreti arasındaki fark giderilmiştir.

6. Sonuç

Tarihsel süreçte, birbirinden zorlu coğrafyalarda devlet kurmuş Türk milletinin jeopolitik ve jeostratejik zorunlulukları, güçlü bir orduya sahip olmasını gerekli kılmıştır. Türk milletinin asker alma geçmişinde onlu sistem ile başlayan, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra gulam, askerî iktâ, pençik, devşirme ve timar sistemiyle devam eden kronolojik akışının her evresinde askerliği merkeze alan sürekli ve zorunlu kılan sistemler temayüz etmiştir.

1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra söz konusu sistemler yerini, aynı yıl yürürlüğe giren Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesi'yle başlayacak "asker alma faaliyetlerinde kanunlar çağı" olarak adlandırabilecek bir döneme bırakmıştır. XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zorlu savaşlar döneminde, orduyu modernleştirme çabalarıyla eş güdümlü olarak asker alma teşkilatı ve mevzuatında değişikliklere gidilmiştir. XX. yüzyılın başında Trablusgarp Savaşı ile başlayarak Balkan Savaşları ile devam eden akabinde Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı ve onu takip eden soğuk savaş döneminde farklı askerlik hizmet sürelerinin ve şekillerinin kabul edildiği asker alma mevzuatı ve teşkilatı yeniden şekillenmiştir. Örneğin, bu dönemde, 1914'te Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatı ile 1927'de bu Kanun'u kaldıran 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu yayımlanırken 1941 yılında, 1919 ve daha yaşlı doğumluların askerlik hizmet süresi bir yıl uzatılmıştır. Bu hususların yanında, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından 1950 yılında Kore Savaşı ile başlayan ilk sınır ötesi askerî harekâttan günümüze, terör örgütleriyle yürütülen mücadele askerlik hizmet sürelerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu mücadelenin yansıması olarak 1995 yılında askerlik süresi 18 aya çıkartılmıştır.

XXI. yüzyılda yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler doğrultusunda asker alma mevzuatı ve teşkilatı yeniden gözden geçirilmiş ve neticede 2019 yılında 7179 sayılı Askeralma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Klasik dönem askerlik ve muharebe anlayışından yeni nesil askerlik ve savaş konseptine geçildiği bu yüzyılda, Anayasa'nın 72'nci maddesinde Vatan Hizmeti başlığıyla ifadesini bulan Ordu-Millet anlayışının tezahürü olan askeralma faaliyetleri, kurumsallaştığı 1886 yılından bugüne ülkemizin her

¹⁵² Dövizle askerlik uygulaması, 20/3/1980 tarihli ve 2299 sayılı 21/6/1927 Günlü ve 1111 Sayılı Askerlik Kanunu'na Bazı Ek Maddeler ve Bir Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Kanun'la başlamıştır. 1980'den sonra birtakım değişikliklerle yürütülen dövizle askerlik uygulaması, 7179 sayılı Askeralma Kanunu'nun 39'uncu maddesinde güncel şeklini almıştır.

coğrafyasında hizmet veren askerlik şubeleri tarafından yürütölmeye devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 110-9-1-3-130-0-34.

BOA; 110.9.1.11-6.0.79.

BOA; 110-9-1-3-124-0-672-1-142.

BOA; 110-9-1-3-124-0-672-1-143.

BOA; Ali Emiri İbrahim (AE. SİBR.)2-239-1-1.

BOA; Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMS.) 23-25-1-1.

BOA; Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM.EK.) 2-67-1-1.

BOA; Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı, (DH. MB. HPS. M.) 11-50-1-1.

BOA; Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 2090-9-1-1.

BOA; Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.) 96-1-1-2-1.

BOA; Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMS. İŞO.) 237-13-1-1.

BOA; Hariciye Nezareti Umûr-ı Şehbenderi Şubesi Evrakı (HR. SFR.) 3-620-8-2-1.

BOA; İrade Dâhiliye (İ.DH.) 754-61546-1-1.

BOA; İrade Harbiye (İ.HB.) 120-37.

BOA; İrade Harbiye (İ.HB.) 148-3-1-1.

BOA; İrade Harbiye (İ.HB.) 148-3-47-1.

BOA; Maliye Masârifât Defterleri (ML.MSF.d.) 6619-9.

BOA; Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I. SL.) 10-953-1-1.

BOA; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) 574-16-1-1.

BOA; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) 574-16-1-2.

BOA; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) 574-16-2-1.

BOA; Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK.) 256-14-1-1.

BOA; Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE.) 3-8-1-1.

BOA; Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.) 16-125-1-1.

2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

NEKYA90426/38.

NEKYA90431/57.

NEKYA90448/3.

NEKYA90455/36.

NEKYA90562/1.

NEKYA90562/10.

NEKYA90574/8.

NEKYA90767/7.

NEKYA90767/10.

NEKYA90788/10.

NEKYA90877/3.

NEKYA91016/3.

NEKYA91121/4.

NEKYA91538/3.

Telif ve Tetkik Eserler

AFYONCU, Erhan; “Zeamet”, TDVİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), Cilt 44, İstanbul, 2013.

AKSU, Cevat; Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar), Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

ALAN, Hayrunnisa; “Tavacı”, TDVİA, Cilt 40, İstanbul, 2011.

ALPMANSÜ, Yusuf-HÜNOĞLU, Burhanettin-ÖZEN, Gani; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, III’üncü Cilt, 7’nci Kısım, Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri’nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299-1913); Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.

ALTIPARMAK, Sırrı-YETİŞEN, Abdullah-KURAT, Yuluğ Tekin; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'üncü Cilt, 1'inci Kısım Ek, Deniz Kısmı (1299-1452); Gnkur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, İstanbul, KKK Basımevi, 1964.

ARKAYIN, Aşır-BOZKURT, A. Rıza; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, III'üncü Cilt, 4'üncü Kısım İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Cedidin Teşkiline Kadar Olan Devre (1683-1793); Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1982.

ASLAN, Nurcan; İLHAN, Fatma; “Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Askerlik Hizmeti ve Askere Alımlar (XIX. Yüzyıldan İtibaren)”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 11, Yıl: 6, Şubat 2008.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal; Nutuk, 13'üncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2023.

Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhânenin Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kânûnnâme-i Hümâyûn, İstanbul, Matbaa-i Ceride-i Askeriye, 1302.

AYDIN, Caner; Osmanlı Askerî Organizasyonunda Kurmay Subaylık: Teşkilat (1848-1914), Harp Sanat Yayınları, İstanbul, 2022.

AYIN, Faruk; Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1924), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1994.

BAŞTAV, Şerif; “Avrupa Hunları”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 1, Ankara, 2002.

BAYKARA, Tuncer; “Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat, Tarih İncelemeleri Dergisi, C 10, S 1, 1995.

BEŞİKÇİ, Mehmet; “Topyekûn Savaş Çağında Askerî İş Gücünü Seferber Etmek-Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu’nda Zorunlu Askerlik Hizmeti”, Derleyen Erik Jan Zürcher, Askerlik “İşi” Askerî İş Gücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

BEYDİLLİ, Kemal; “Nizâm-ı Cedîd”, TDVİA, Cilt 33, İstanbul, 2007.

BEYDİLLİ, Kemal; “Yeniçeri”, TDVİA, Cilt 43, İstanbul, 2013.

BOLAT, Cahide; Redif Askerî Teşkilatı (1834-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2000.

BOSTAN, İdris; “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 10, Ankara, 2002.

Çahız; Türklerin Faziletleri ve Övgüleri, Çev. Osman Fevzi Olcay, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1939.

Cumhuriyet'in 100.Yılında Millî Savunma Bakanlığı; Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2023.

ÇADIRCI, Musa; Tanzimat Sürecinde Türkiye (Askerlik), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

ÇAKIN, Naci-ORHON, Nafiz; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'üncü Cilt, 5'inci Kısım (1793-1908), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978.

ÇETİNSAYA, Gökhan-BUZPINAR, Ş. Tufan; "Midhat Paşa (1822-1884)", TDVİA, C 30, Ankara, 2020.

ÇÖKLÜ, Şenol; I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

DEMİRCİ, Mustafa; "İktâ", TDVİA, C 22, İstanbul, 2000.

DONUK, Abdülkadir; Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

DURMUŞ, İlhami; "Sarmatlar", Ortak Türk Tarihi, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, C 1, Ankara, 2019.

DURMUŞ, İlhami; "Bilge Tonyukuk", Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, C 3, 2019.

EMECEN, Feridun; "Cebelü", TDVİA, C 7, İstanbul, 1993.

ERCAN, Yavuz; "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", Belleten, Yıl 1986, C 50, S 198, Ankara, 1986.

GÜLSOY, Ufuk; "Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muâfiyet Vergisi: Bedel-i Askerî (1855-1909)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Yıl 2002, S 37, İstanbul, 2002.

HANİOĞLU, M. Şükrü; Atatürk Entelektüel Biyografisi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2023.

HEINZELMANN, Tobias; Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.

İNALCIK, Halil; "Tımar", TDVİA, C 41, İstanbul, 2012.

İNALCIK, Halil; Türk İdarî Teşkilatı Tarihi, Kronik Yayınları, İstanbul, 2023.

KAFESOĞLU, İbrahim; Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983.

KARATAMU, Selahattin; (Yeniden Yayına Hazırlayan Hülya Toker), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'üncü Cilt, 6'ncı Kısım, (1908-1920); Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1996.

Kaşgarlı Mahmud; Dîvânu Lugâti't-Türk (Türk Dilinin İlk Sözlüğü), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

KAYA, Harun-ÖZTÜRK, Ertuğrul; Ölümsüz Kahramanlar (Birinci Dünya Savaşı Şehit İşlemleri), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2015.

KOCA, Salim; "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", Türkler Ansiklopedisi, C 2, Ankara, 2002.

KUCUR, Sadi S.; "İktâ-Selçuklular", TDVİA, Cilt 22, İstanbul, 2000.

KURAT, Akdes Nimet; Avrupa Avarları, T/0162-1, Tercüme Eser, Türk Tarih Kurumu.

KURTARAN, Muhammet Sebahattin; Osmanlı Bahriyesine Asker Alma Sistemi (1839-1908), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

KURT CEYLAN, Fehminaz Sueda; Tanzimat Dönemi (1876-1908) Anadolu Merkez Vilayetlerindeki Hükümet Konaklarının Mimari Özelliklerinin Değerlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

M.M. V. Yurtiçi Genel D. Ş. II; 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun Tatbikatına Dair Talimat, Üçüncü Basılış, E.U. Basımevi, Ankara, 1954.

Mükellefiyet-i Askerî Kanunu; Şems Matbaası, 1330.

ORHONLU, Cengiz-GÖYÜNÇ, Nejat; "Has", TDVİA, Cilt 16, İstanbul, 1997.

ÖGEL, Bahaeddin; İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

ÖGEL, Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

ÖLMEZ, Mehmet; Kök Tengri ve Yağız Yer Arasında Kül Tegin-Bilge Kağan-Tunyukuk Yazıtları, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2023.

ÖZ, Mehmet; “Tahrir”, TDVİA, C 39, İstanbul, 2010.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye”, TDVİA, C 3, İstanbul, 1991.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Devşirme”, TDVİA, C 9, İstanbul, 1994.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Kapıkulu”, TDVİA, C 24, İstanbul, 2001.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Osmanlı Devleti’nin Askerî Yapısı” Türkler Ansiklopedisi, C 10, Ankara, 2002.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Pencik”, TDVİA, C 34, İstanbul, 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Redif”, TDVİA, C 34, İstanbul, 2007.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Sekbân-ı Cedid”, TDVİA, C 36, İstanbul, 2009.

PINARBAŞI, Mahmut; Millî Savunma Bakanlığı (1920-1950), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007.

ROUX, Jean-Paul; Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.

Seferde Zabitan ve Efrat Zayıtatının Suret-i Kayıt ve Tahkiki İçin Kıtaat, Hastaneler ve Ahz-ı Asker Şubeleriyle Harbiye Nezareti Sıhhiye Merkez İstihbarat Kaleminin Vezaifine Dair Talimat; Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1332.

SAKAOĞLU, Necdet; Osmanlı Tarihi Sözlüğü (Kavramlar, Kurumlar, Olaylar), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

SÜMER, Faruk; “Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Yıl 1962, C 20, S 3-4, Ankara, 1962.

ŞEŞEN, Ramazan; “Câhiz”, TDVİA, C 7, İstanbul, 1993.

TARHAN, M. Taner; “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler”, Türkler Ansiklopedisi, C 1, Ankara, 2002.

TAŞKESENLİOĞLU, M. Yasin; “Osmanlı Ordusunda Merkezî Bir Reform Meclisi Kurma Girişimi: Meclis-i Tanzimât-ı Askeriye”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S 64, Haziran, 2020.

TEKELİ, Sevim; “İlk Japon Haritasını Çizen Türk Kaşgarlı Mahmud”, Erdem, C 1, S 3, Ankara, 1985.

TERZİ, Mustafa Zeki; “Gulam”, TDVİA, C 14, İstanbul, 1996.

TOSUN, İlkey; Eski Türklerde Devlet Yönetimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2022.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2014.

YANIKOĞLU, Bilal Aziz; Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Folklor Malzemesi, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

YİĞİT, İsmail; “Ribat”, TDVİA, C 35, İstanbul, 2008.